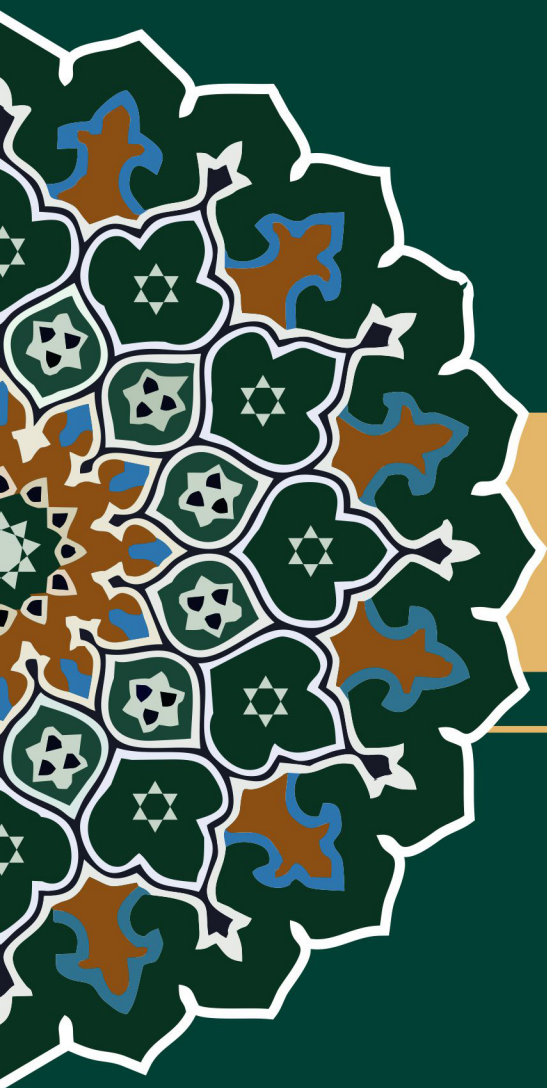

SHARQ MASH'ALI

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
ilmiy-uslubiy, ma'rifiy jurnali

1
2026

*Ilmiy-uslubiy,
ma'naviy-ma'rifiy jurnal.
Ta'sischi:
O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim fan va innovatsiyalar vazirligi
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
1992-yildan chiqa boshlagan
Jurnal O'zbekiston Respublikasi
Toshkent shahar matbuot va axborot boshqarmasi
ro'yxatidan qayta o'tgan
(№ 02-0055 26-sentyabr 2014-yil)*

SHARQ MASH'ALI

ISSN 2010-9709

Bosh muharrir:

G. RIXSIYEVA (prof., f.f.n.)

Tahrir hay'ati:

D. SAYFULLAYEV (prof., t.f.d.) (bosh muharrir o'rinbosari)

X. ALIMOVA (prof., f.f.d.) (mas'ul kotib)

A. MANNONOV (prof., f.f.d.)

Q. SODIQOV (prof., f.f.d.)

R. XODJAYEVA (prof., f.f.d.)

SH. SHOMUSAROV (prof., f.f.d.)

Q. OMONOV (prof., f.f.d.)

U. MUHIBOVA (prof., f.f.d.)

D. MUHIDDINOVA (f.f.d.)

X. HAMIDOV (f.f. bo'yicha PhD)

B. ABDUHALIMOV (prof., t.f.d.)

A. XODJAYEV (prof., f.f.d.)

M. IS'HOQOV (prof., t.f.d.)

X. FAYZIYEV (dos., t.f.n.)

D.XODJIMURATOVA (t.f. bo'yicha PhD)

SH. YOVCOCHEV (prof., s.f.d.)

N. ABDULLAYEV (dos., s.f.d.)

A. VAHOBOV (prof., i.f.d.)

R. ABDULLAYEV (prof., i.f.d.)

I. MAVLANOV (prof., i.f.d.)

R. BAHODIROV (prof., fal.f.d.)

E. IZZETOVA (prof., fal.f.d.)

A. SHONAZAROVA (AQSHning Kolumbiya univ. prof.)

G. GLIZON (AQSHning New Mexico univ. prof.)

ONO MASAKI (Yaponiyaning Tsukuba univ. prof.)

LIDJIN (Koreya Respublikasining Xankuk chet tillar univ. prof.)

V. MESAMED (Isroilning Quddus univ. prof.)

A. GURER (Turkiyaning Anqara univ. prof.)

A. VOROBYEV (Rossiya Fanlar akademiyasi, Sharqshunoslik instituti katta ilmiy xodimi)

G. AVDA (Misr Arab Respublikasining Xelvon univ. prof.)

A. TOHIR (Misr Arab Respublikasining "Al-Hivar" siyosiy tadqiqotlar markazi direktori)

S. KURAYM (f.f. bo'yicha PhD)

H. BAYDEMIR (Turkiyaning Otaturk univ. prof.)

Nashrga tayyorlovchilar:

J. ISMOILOV, A. ZIYODOV,

H. SULAYMONOVA

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan filologiya va tarix yo'nalishi bo'yicha ilmiy maqolalar chop etiladigan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal original-maket asosida bosildi.

Sharq mash'ali, 2026 yil 1-son.

e-mail: nashriyot@tsuos.uz

web-site: www.tsuos.uz

Muallif fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farqlanishi mumkin.

MUNDARIJA № 1, 2026-yil

Adabiyotshunoslik	Mamatkulov O. Qiyomiddin Xodim - millat yozuvchisi 3
	Abdavaxidov A. Sarvepalli Radhakrishnanning dastlabki hind tafakkuridagi g'oyalarga bo'lgan munosabati 14
	Shamsimatova M. Ummon adabiyotida roman janrining shakllanish tamoyillari..... 25
	Xujayeva G. Jahon adabiyotida tarixiy roman janrining gnoseologik va ontologik aspektlari..... 33
Tilshunoslik	Yunusova A. Hindiy va o'zbek tillarida aniqlovchilarning qiyosiy tasnifi 44
	Xujaniyazova Z. Ozod Sharafiddinov ruhiyat tarjimoni (<i>L.Tolstoyning "Iqrornoma" asari tarjimasidagi tarjimon mahorati</i>) 53
Tarix	Azimova Sh. Badiiy asar diskursida konfliktli nutqning shakllanishi va unda antonimlarning roli.. 62
	Ergashev J. Turk xoqonligi tashqi siyosatining yevrosiyo mintaqasi etno-ijtimoiy tarixida tutgan o'rni..... 71
Tashqi siyosat	Odilov B. O'zbekiston an'anaviy kulolchilik maktablarining ijtimoiy va madaniy xususiyatlari 79
	Раумов III. К вопросу вовлечения Афганистана в центральноазиатскую интеграцию: подходы Таджикистана и Туркменистана..... 88
	To'ychiyeva R. Hindistonning ekologik diplomatiyasi va iqlim o'zgarishlariga nisbatan strategiyasi 97
	Aliyev J. Globallashuv jarayonida axborot urushlari: tahlil va strategik yondashuvlar..... 106
	Xojimurodova M. Mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlash Pokiston tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida 116
	Sadibaqosev H. O'zbekiston-Xitoy munosabatlarining zamonaviy dinamikasi..... 126

O'ZBEKISTON AN'ANAVIY KULOLCHILIK MAKTABLARINING IJTIMOIY VA MADANIY XUSUSIYATLARI

BOBIR ODILOV

Dotsent, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, TDSHU

ORCID ID: 0000-0002-9961-3071

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston hududida shakllangan an'anaviy kulolchilik maktablari va ularning ramziy-bezak tizimi tarixiy, semantik hamda madaniy-antropologik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda arxeologik topilmalar, yozma manbalar va etnografik materiallar asosida kulolchilik bezaklarining kelib chiqishi, evolyutsiyasi hamda diniy va ijtimoiy mazmuni yoritilgan. Natijalar kulolchilik ramzlari ibtidoiy davrlardan boshlab islomiy va zamonaviy bosqichlargacha uzluksiz rivojlanganini ko'rsatadi. Ramzlar tizimi jamiyatning kosmogonik tasavvurlari, diniy e'tiqodlari va ijtimoiy identitetini aks ettiruvchi muhim madaniy kod sifatida talqin qilinadi.

Kalit so'zlar: Kulolchilik san'ati, ramz va belgilar, an'anaviy bezaklar, madaniy meros, kosmogonik tasavvurlar, diniy e'tiqodlar, ijtimoiy identitet, semantik tahlil.

Abstract: This article analyzes the traditional pottery schools of Uzbekistan and their symbolic decorative system through historical, semantic, and cultural-anthropological approaches. Based on archaeological findings, written sources, and ethnographic materials, the study examines the origins, evolution, and religious as well as social meanings of pottery ornaments. The results demonstrate that symbolic motifs in pottery have developed continuously from prehistoric times through the Islamic and modern periods. The system of symbols is interpreted as an important cultural code reflecting cosmological views, religious beliefs, and social identity. Thus, pottery is considered not only a material craft but also a significant medium of cultural memory and symbolic expression.

Key words: Pottery art, symbolic motifs, traditional ornaments, cultural heritage, cosmological concepts, religious beliefs, social identity, semantic analysis.

Аннотация: В данной статье анализируются традиционные школы керамики Узбекистана и их символично-декоративная система на основе исторического, семантического и культурно-антропологического подходов. На базе археологических находок, письменных источников и этнографических материалов раскрываются происхождение, эволюция и религиозно-социальное значение орнаментов. Результаты исследования показывают, что символическая система керамики формировалась с древнейших времен и последовательно развивалась в исламский и современный периоды. Символы рассматриваются как важный культурный код, отражающий космогонические представления, религиозные верования и социальную идентичность общества.

Ключевые слова: Керамическое искусство, символические мотивы, традиционный орнамент, культурное наследие, космогонические представления, религиозные верования, социальная идентичность, семантический анализ.

INTRODUCTION/ ВВЕДЕНИЕ/KIRISH O'zbekiston an'anaviy hunarmandchiligi asrlar davomida o'zining rang-barang mahsulotlari bilan dunyo bozorlarida o'z o'rniga ega bo'lib kelgan. Savdo-sotiq hamda o'zaro madaniy aloqalarning kuchayishi hunarmandchilik mahsulotlariga bo'lgan talab va ularni yasash uslubiga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatgan.

O'zbek kulolchilik san'ati juda qadimiy tarixiy ildizlarga ega bo'lib, u turli an'analar va urf-

odatlarni o'zida aks ettiruvchi ramzlar tizimini yaratgan. Kulolchilikning ilk bosqichlaridan boshlab ramz va belgilar qo'llanilgan bo'lib, ular ajdodlarimizning olam, tabiat va koinot haqidagi tasavvurlarini ifodalagan (Masson, 1971, p. 35; Lollekeva, 1988, p. 98). Shakl va tasvirlar muayyan tegishlilik yoki yovuz kuchlardan himoya qiluvchi ramziy kuch sifatida qaralgan. Natijada, o'zbek hunarmandlarining bugungi kungacha ramz sifatida aks ettirgan belgilari shakllangan (Janabayeva, 2019, p. 8; Sukhareva, 2011, p. 11). Kulolchilikda uchraydigan ramzlar xilma-xilligi va mazmuniga ko'ra turli davr g'oyalari hamda tasavvurlarining mahsuli hisoblanadi. Ayniqsa, hayot, tiriklikni asrovchi kuchlar, olam qatlamlari va koinot jismlarining falsafiy talqinlari ramzlarda mujassam bo'lgan (Martens, 2017, p. 17).

METHODS/ МЕТОДЫ / TADQIQOTNING USULLARI

Mazkur tadqiqot tarixiy-qiyosiy, manbashunoslik, semantik tahlil hamda madaniy-antropologik yondashuvlar asosida olib borildi. Qoya tosh rasmlari, arxeologik topilmalar, yozma manbalar hamda etnografik kuzatuvlar tahlil qilindi. Qoya tosh rasmlarida tasvirlangan shakllar insonlarning atrof-muhitni anglash va voqealarni ifodalashga bo'lgan intilishidan kelib chiqqan (Kabirov, 1976, p. 22). Shakllar mulk belgisi, urug' yoki ustaning shaxsiy tamg'asi sifatida qo'llangan (Askarov, 1973, p. 103; Mahmud Qoshg'ariy, 1963, p. 167).

Chiziqli belgilar bronza davridan buyon kulolchilik bezaklarida uchrab, keyinchalik yozuv tizimlari shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan (Askarov, 1973, p. 74; Evans, 1895, p. 84). Xususan, Farg'ona vodiysi va Xumbuztepa yodgorliklaridan topilgan sopol buyumlarda chiziqli ramzlar keng uchraydi (Litvinskiy, 1973, p. 161; Baratov, 2019, pp. 48–49).

RESULTS/ РЕЗУЛЬТАТЫ/ NATIJALAR

Mazkur tadqiqot natijalari O'zbekiston hududida shakllangan an'anaviy kulolchilik maktablari va ularning ramziy-bezak tizimi uzoq tarixiy jarayonlar mahsuli ekanini, bu jarayonlar esa ibtidoiy jamiyatlardan to' islomiy davrgacha bo'lgan madaniy qatlamlar, diniy qarashlar, xo'jalik tizimlari va estetik ideallar bilan uzviy bog'liq holda rivojlanganini ko'rsatadi. Arxeologik, etnografik va san'atshunoslik manbalari asosida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, kulolchilik buyumlari nafaqat kundalik ehtiyojni qondirish vositasi sifatida, balki jamiyatning dunyoqarashi, kosmogonik tasavvurlari, ijtimoiy tuzilmasi va diniy e'tiqodlarini ifodalovchi muhim ramziy makon sifatida ham xizmat qilgan (Массон, 1971; Пугаченкова, 1965; Harris et al., 1993).

Eng qadimgi davrlarga oid topilmalar shuni ko'rsatadiki, O'rta Osiyo hududida sopol idishlar ishlab chiqarish neolit davrida shakllanib, Joytun madaniyati yodgorliklarida bu jarayon nisbatan yuqori texnologik darajaga ko'tarilgan (Массон, 1971). Bu davr sopol buyumlari shakl jihatdan sodda bo'lsa-da, ularning yuzasida uchraydigan geometrik belgilar, chiziqlar, nuqtalar va soddalashtirilgan shakllar insoniyatning borliqni ramziy ifodalashga bo'lgan ilk urinishlarini aks ettiradi (Лоллекова, 1988). Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, dastlabki kulolchilar idishlarni qo'lda shakllantirgan, ularni quyoshda quritgan va ochiq olovda pishirgan bo'lib, bu jarayonning texnologik izlari keyingi davrlarda ham saqlanib qolgan (Аскаров, 1973). Shuningdek, bezak berish jarayoni idish pishirilishidan avval amalga oshirilgan bo'lib, bu ramzlarning mustahkam saqlanishiga xizmat qilgan (Лоллекова, 1988).

Neolit va eneolit davrlariga oid arxeologik materiallarning tahlili shuni ko'rsatadiki, geometrik shakllar – uchburchak, romb, to'rtburchak, doira va spiral ko'rinishlar kulolchilik bezaklarining eng qadimgi qatlamini tashkil etadi (Аскаров, 1973; Evans, 1895). Ushbu shakllar dastlab oddiy bezak unsurlari bo'lib tuyulsa-da, ularning takroriyliigi va muayyan kompozitsion tartibda

joylashtirilishi ularning muayyan ma'no yukiga ega ekanini ko'rsatadi (Cirlot, 1971). Masalan, uchburchak shakli qadimgi madaniyatlarda tog', olov, erkaklik ibtidosi yoki muqaddas kuch timsoli sifatida talqin qilingan bo'lsa, pastga qaragan uchburchak suv, ayollik va hosildorlik ramzi sifatida izohlangan (Jung et al., 1988; Cirlot, 1971). O'rta Osiyo hududida topilgan qadimgi sopol buyumlarda uchburchak shaklining keng qo'llanishi bu ramzning kosmogonik va marosimiy mazmunga ega bo'lganidan dalolat beradi (Аскарлов, 1973; Шайдуллаев, 2024).

Doira shakli esa quyosh, oy, osmon gumbazi va abadiylik timsoli sifatida qadimdan muqaddas sanalgan (Cirlot, 1971; Bardzinska-Bonenberg, 2016). Tadqiqot materiallari shuni ko'rsatadiki, doira ko'pincha kulolchilik bezaklarida markaziy kompozitsion element sifatida ishlatilgan bo'lib, uning atrofida boshqa geometrik yoki o'simliksimon naqshlar joylashtirilgan (Дала ёзувлари, 2018). Bu esa doiraning nafaqat estetik, balki kosmogonik markaz sifatidagi ramziy ahamiyatini ko'rsatadi. To'rtburchak va romb shakllari esa yer, moddiylik, barqarorlik va dunyoning to'rt tomoni bilan bog'liq tushunchalarni ifodalagan (Fletcher, 2005; Ҳақимов, 2022). Археологик топилmalar va etnografik kuzatuvlar bu shakllarning kulolchilik bezaklarida chegaraviy ramz yoki kompozitsion ramka vazifasini bajarganini tasdiqlaydi (Худойберганов, 2023).

Mazkur ramzlarning dastlabki ma'nolari vaqt o'tishi bilan transformatsiyaga uchrab, yangi diniy va madaniy kontekstlarda qayta talqin qilingan. Masalan, uchburchak shakli islomiy davrda tumor ko'rinishida saqlanib, himoya va baraka ramzi sifatida qo'llanila boshlagan (Исамиддинов, 54-б.). Doira esa islom san'atida markaziylik va ilohiy birlik timsoli sifatida murakkab girih naqshlar tizimiga integratsiyalashgan (Burckhardt, 2009). Bu jarayonlar ramzlarning statik emas, balki dinamik madaniy kod sifatida yashovchanligini ko'rsatadi (Frutiger, 1989).

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kulolchilik bezaklarining rivojlanishiga diniy-e'tiqodiy qarashlar muhim ta'sir ko'rsatgan. Zardushtiylik davrida olov va quyosh timsollari yetakchi o'rin egallagan bo'lib, bu ramzlar sopol idishlar yuzasida aylana, spiral yoki nur sochuvchi shakllar ko'rinishida aks etgan (Ҳақимов, 2022). Olov muqaddas unsur sifatida hayot, poklik va kosmik tartib ramzi bo'lib, uning tasviri ko'pincha marosimiy buyumlarda qo'llanilgan (Boyce, 2001). Keyinchalik buddaviylik madaniyati ta'siri ostida lotus, hayot daraxti va meditatsion belgilar kulolchilik bezaklarida paydo bo'lib, inson va koinot o'rtasidagi uyg'unlik g'oyasini ifodalagan (Burckhardt, 2009; Harris et al., 1993).

Hayot daraxti ramzi tadqiqot materiallarida alohida ahamiyat kasb etadi. U ko'plab madaniyatlarda kosmik markaz, osmon va yer o'rtasidagi bog'lovchi unsurlar timsoli sifatida talqin qilingan (Турдимов, 2020). O'rta Osiyo hududidagi qadimgi yodgorliklardan topilgan tasvirlar va naqshlar hayot daraxti motivining neolit davridayoq shakllanganini ko'rsatadi (Harris et al., 1993). Keyinchalik bu ramz islom davrida islamiy naqshlar tarkibida murakkab geometrik va o'simliksimon kompozitsiyalarga aylantirilgan (Алиева, 2021). Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, hayot daraxti ramzi kulolchilikda nafaqat estetik bezak, balki baraka, umr, nasl davomiyligi va kosmik tartib timsoli sifatida muhim ma'no yuklagan (Турдимов, 2020; Frutiger, 1989).

Anor ramzi ham O'zbekiston kulolchilik maktablarida keng uchraydi va u hosildorlik, serfarzandlik, baraka va himoya timsoli sifatida qadimdan qo'llanilgan (Гюль, 2013). Miloddan avvalgi II asrga oid Anahita haykalchasida anor tasvirining uchrashi bu ramzning qadimgi diniy e'tiqodlar bilan bog'liqligini ko'rsatadi (Ҳақимов, 2022). Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, anor tasviri kulolchilik buyumlarida ko'pincha markaziy bezak sifatida ishlatilgan bo'lib, uning atrofida simmetrik geometrik yoki islamiy naqshlar joylashtirilgan (Дала ёзувлари, 2018). Bu kompozitsion yechim anorning kosmik markaz, hayot manbai va baraka timsoli sifatidagi

semantik yukini kuchaytirgan (Cirlot, 1971).

Bodom va qalampir shakllari ham kulolchilik bezaklarida muhim o'rin tutadi. Etnografik materiallar bu shakllarning himoya va saqlovchi kuch ramzi sifatida talqin qilinganini ko'rsatadi (Давлатова, 2018). Rishton kulolchilik maktabida qalampir shaklining yetakchi motiv sifatida saqlanib qolishi hududiy ramziy an'analar uzluksizligini tasdiqlaydi (Дала ёзувлари, 2018; Xudoybergenov, 2023). Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bodom shakli ko'pincha ayollik ibtidosi, hosildorlik va hayot davomiyligi bilan bog'langan bo'lsa, qalampir shakli yovuz kuchlardan himoya qilish vazifasini bajargan (Давлатова, 2018; Cirlot, 1971).

Kulolchilik bezaklarining rivojlanishida zoomorf va antropomorf tasvirlar ham muhim o'rin tutgan. Qadimgi davrlarga oid sopol buyumlarda qush, echki, buqa va afsonaviy hayvonlar tasvirlari uchraydi (Альбаум, 1975). Bu tasvirlar ko'pincha totemistik e'tiqodlar bilan bog'liq bo'lib, muayyan urug' yoki jamoaning muqaddas hayvonini ifodalagan (Frazer, 1922; Аскарлов, 1973). Masalan, qush tasviri osmon, ruhiy yuksalish va ilohiy xabar timsoli sifatida talqin qilingan bo'lsa, buqa va echki kuch, unumdorlik va yer bilan bog'liq ramzlar sifatida ishlatilgan (Cirlot, 1971; Jung et al., 1988). Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zoomorf motivlar keyinchalik islomiy davrda stilizatsiyalanib, o'simliksimon yoki geometrik naqshlarga aylantirilgan, ammo ularning ramziy mazmuni yashirin shaklda saqlanib qolgan (Burckhardt, 2009; Алиева, 2021).

Antropomorf tasvirlar esa nisbatan kamroq uchrasa-da, ularning mavjudligi inson qiyofasining muqaddaslik va markaziylik timsoli sifatida talqin qilinganini ko'rsatadi (Джанабаева, 2019). Ayrim sopol buyumlarda stilizatsiyalangan yuzlar, ko'zlar yoki qo'l shakllari uchraydi, bu esa inson va kosmos o'rtasidagi bog'liqlik g'oyasini ifodalagan (Jung et al., 1988; Frutiger, 1989). Keyinchalik islom san'atida jonli mavjudotlar tasvirining cheklanishi natijasida antropomorf motivlar abstrakt va geometrik shakllarga aylantirilgan, biroq ularning semantik ildizlari to'liq yo'qolmagan (Burckhardt, 2009).

Tadqiqot natijalari hududiy kulolchilik maktablarining shakllanishi va rivojlanishida geografik muhit, xo'jalik tizimi, savdo aloqalari va ijtimoiy tuzilma muhim rol o'ynaganini ko'rsatadi. Masalan, Farg'ona vodiysida joylashgan Rishton kulolchilik maktabi o'zining boy rang palitrasi, ayniqsa, moviy va ko'k ranglarning ustuvorligi bilan ajralib turadi (Кодзаева, 2023; Xudoybergenov, 2023). Bu ranglar mahalliy tabiiy resurslar, xususan, rang beruvchi minerallar bilan bog'liq bo'lib, shuningdek, osmon, suv va poklik timsollari bilan ham semantik aloqaga ega (Cirlot, 1971; Frutiger, 1989). Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Rishton kulolchiligida ramzlar tizimi o'zining uzluksizligi va an'anaviyligi bilan ajralib turadi, bu esa hunarmandchilikning avloddan-avlodga o'tuvchi kasb sifatida mustahkamlanganidan dalolat beradi (Кодзаева, 2023; Дала ёзувлари, 2018).

Xorazm kulolchilik maktabi esa irrigatsion madaniyat, Amudaryo havzasidagi dehqonchilik an'analari va qadimgi shahar madaniyati bilan uzviy bog'liq holda shakllangan (Xudoybergenov, 2023; Пугаченкова, 1965). Bu hududda bezaklar ko'proq geometrik va ramziy tusga ega bo'lib, ularning kompozitsiyasi qat'iy simmetriya va ritmik takrorlanishga asoslangan (Пугаченкова, 1965). Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Xorazm kulolchiligida uchraydigan romb, to'rtburchak va zanjir shaklidagi naqshlar yer, suv va kosmik tartib tushunchalari bilan bog'liq bo'lgan (Fletcher, 2005; Cirlot, 1971).

Samarqand va Buxoro kulolchilik maktablarida esa me'moriy bezaklar bilan uyg'unlik seziladi. Bu hududlarda ishlatilgan naqshlar ko'pincha madrasa, masjid va maqbara bezaklari bilan stilistik jihatdan yaqin bo'lib, girih va islomiy naqshlarning murakkab tizimi kulolchilik

buyumlarida ham aks etgan (Пугаченкова, 1965; Burckhardt, 2009). Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bunday uyg'unlik kulolchilikning nafaqat mustaqil hunarmandchilik sohasi, balki umumiy badiiy-madaniy makonning muhim tarkibiy qismi sifatida shakllanganini ko'rsatadi (Алиева, 2021).

Hududiy kulolchilik maktablarining shakllanishida ijtimoiy tabaqalanish ham muhim rol o'ynagan. Ayrim ramzlar va bezaklar hukmdorlar, zodagonlar yoki diniy arboblardan uchun mo'ljallangan buyumlarda qo'llanilgan bo'lib, ularning mazmuni jamiyatdagi mavqe va statusni ifodalagan (Альбаум, 1975; Пугаченкова, 1965). Masalan, murakkab kompozitsiyali, ko'p rangli va mayda detallar bilan bezatilgan idishlar ko'pincha saroy yoki diniy marosimlarda ishlatilgan bo'lsa, oddiy geometrik naqshli buyumlar kundalik maishiy ehtiyoj uchun mo'ljallangan (Худойберганов, 2023; Дала ёзувлари, 2018). Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bu tafovut kulolchilik bezaklarining nafaqat estetik, balki ijtimoiy-semantik funksiyasini ham aks ettiradi (Frutiger, 1989; Janabayeva, 2019).

Kulolchilik bezaklarining rivojlanishida tamg'alar muhim o'rin tutadi. Tamg'alar dastlab urug', jamoa yoki mulkchilik belgisi sifatida ishlatilgan bo'lib, ular sopol buyumlar yuzasida muayyan belgilar, chiziqlar yoki stilizatsiyalangan shakllar ko'rinishida aks etgan (Махмуд Қошғарий, 1963; Golden, 2011). Tadqiqot materiallari shuni ko'rsatadiki, tamg'alar keyinchalik ramziy bezak unsurlariga aylantirilib, ularning dastlabki ma'nosi ko'pincha estetik shakl ostida yashirin qolgan (Альбаум, 1975; Frutiger, 1989). Bu jarayon kulolchilik bezaklarining funksional belgidan estetik va ramziy belgiga aylanish mexanizmini ochib beradi (Cirlot, 1971).

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kulolchilik ramzlari faqat sopol buyumlar bilan cheklanib qolmay, boshqa hunarmandchilik turlariga ham ko'chgan. Kashtachilik, yog'och o'ymakorligi, misgarlik, to'qimachilik va me'morchilik bezaklarida ham ayni ramzlar tizimi kuzatiladi (Абдуллаева, 2020; Алиева, 2021). Masalan, anor, bodom, hayot daraxti va geometrik girih naqshlari kulolchilikda bo'lgani kabi suzani, gilam va me'moriy koshin bezaklarida ham keng qo'llanilgan (Burckhardt, 2009; Пугаченкова, 1965). Bu holat O'zbekiston madaniyatida ramzlar tizimi umumiy badiiy kod sifatida shakllanganini ko'rsatadi (Frutiger, 1989).

Madaniy uzluksizlik va transformatsiya masalasi tadqiqot natijalarida alohida ahamiyat kasb etadi. Arxeologik va etnografik materiallar shuni ko'rsatadiki, neolit davrida shakllangan geometrik ramzlar keyingi bronza va temir davrlarida murakkab kompozitsiyalarga aylangan, islomiy davrda esa girih va islomiy naqshlar tizimiga integratsiyalashgan (Аскаров, 1973; Burckhardt, 2009; Алиева, 2021). Biroq bu jarayon ramzlarning yo'qolishini emas, balki ularning yangi madaniy kontekstda qayta talqin qilinishini anglatadi (Frutiger, 1989). Masalan, qadimgi quyosh ramzi bo'lgan doira shakli islomiy san'atda markaziylik va ilohiy birlik timsoliga aylangan bo'lsa, uchburchak tumor shaklida himoya ramzi sifatida saqlanib qolgan (Cirlot, 1971; Исамиддинов, 54-б.).

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kulolchilik bezaklarining estetik shakllanishida ranglar muhim semantik yukga ega bo'lgan. Ranglar nafaqat vizual ta'sir vositasi, balki muayyan ramziy ma'nolarni ifodalovchi belgilar sifatida ham ishlatilgan (Frutiger, 1989). Masalan, ko'k rang osmon, suv va poklik timsoli sifatida Rishton kulolchiligida ustuvor bo'lgan (Худойберганов, 2023; Cirlot, 1971). Yashil rang hayot, yangilanish va islomiy ramziyat bilan bog'liq bo'lib, ko'pincha diniy buyumlarda qo'llanilgan (Burckhardt, 2009). Qizil rang esa hayotiylik, kuch va himoya timsoli sifatida qadimdan muqaddas sanalgan (Frutiger, 1989; Jung et al., 1988). Tadqiqot natijalari ranglar tizimi kulolchilik bezaklarining semantik qatlamini boyitganini va ularning

estetik ta'sirini kuchaytirganini ko'rsatadi (Janabayeva, 2019).

Kulolchilik buyumlarining shakli ham ramziy ahamiyat kasb etgan. Masalan, keng og'izli idishlar ochiqlik, mehmondo'stlik va mo'l-ko'llik timsoli sifatida talqin qilingan bo'lsa, tor bo'yinli idishlar ichki saqlash, himoya va muqaddaslik bilan bog'langan (Cirlot, 1971; Frutiger, 1989). Tadqiqot materiallari shuni ko'rsatadiki, idish shaklining o'zgarishi ko'pincha ularning funksional vazifasi bilan birga ramziy ma'nosini ham o'zgartirgan (Xudoybergenov, 2023; Дала ёзувлари, 2018). Bu holat kulolchilik buyumlarini faqat utilitar predmet emas, balki ramziy obyekt sifatida ham talqin qilish zarurligini ko'rsatadi (Burckhardt, 2009).

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kulolchilik bezaklarining shakllanishida ekologik va tabiiy muhit ham muhim rol o'ynagan. Mahalliy flora va fauna, geografik landshaft va iqlim sharoiti bezaklarda o'simliksimon, hayvonot tasvirlari va rang tanloviga ta'sir ko'rsatgan (Harris et al., 1993; Davlatova, 2018). Masalan, vodiy hududlarida yashovchi jamoalar bezaklarda o'simlik motivlarini ko'proq qo'llagan bo'lsa, cho'l va tog' hududlarida geometrik va stilizatsiyalangan shakllar ustuvor bo'lgan (Xudoybergenov, 2023; Fletcher, 2005). Bu holat kulolchilik bezaklarining mahalliy ekologik sharoitga moslashganini ko'rsatadi (Frutiger, 1989).

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kulolchilik bezaklarining semantik tizimi jamiyatning ijtimoiy xotirasi va madaniy identitetini ifodalovchi muhim vosita bo'lgan (Assmann, 2011). Ramzlar orqali avlodlar o'rtasida bilim, tajriba va dunyoqarash uzatilgan (Frutiger, 1989). Kulolchilik buyumlari esa bu ramzlarni moddiy shaklda mustahkamlovchi, ularni kundalik hayot bilan bog'lovchi muhim vosita vazifasini bajargan (Burckhardt, 2009). Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kulolchilik bezaklari orqali jamiyatning kosmogonik qarashlari, diniy e'tiqodlari va axloqiy me'yorlari vizual shaklda ifodalangan (Cirlot, 1971; Jung et al., 1988).

Madaniy almashinuv jarayonlari ham kulolchilik bezaklarining rivojlanishida muhim rol o'ynagan. Buyuk Ipak yo'li orqali O'rta Osiyo hududiga kelgan san'at an'analari mahalliy kulolchilik maktablari bilan sintezga kirishib, yangi uslub va ramziy shakllarning paydo bo'lishiga sabab bo'lgan (Frankopan, 2015; Golden, 2011). Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Eron, Hind, Xitoy va Yaqin Sharq madaniyatlariga xos ayrim naqsh va bezak unsurlari mahalliy an'analar bilan uyg'unlashgan holda qayta talqin qilingan (Burckhardt, 2009; Пугаченкова, 1965). Biroq bu jarayon mahalliy ramzlar tizimining yo'qolishiga emas, balki uning boyishiga xizmat qilgan (Frutiger, 1989; Aliyeva, 2021).

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kulolchilik maktablarida ustoz-shogird an'anasi muhim rol o'ynagan. Hunarmandchilik sirlarining avloddan-avlodga og'zaki va amaliy yo'l bilan o'tkazilishi ramzlar tizimining barqarorligini ta'minlagan (Кодзаева, 2023; Davlatova, 2018). Bu jarayonda ramzlarning ma'nosi ko'pincha yozma manbalarda emas, balki amaliy faoliyat va ustozlik orqali saqlanib qolgan (Frutiger, 1989). Tadqiqot materiallari shuni ko'rsatadiki, ayrim ramzlarning dastlabki semantik mazmuni vaqt o'tishi bilan unutilgan bo'lsa-da, ularning shakli va kompozitsiyasi saqlanib qolgan va yangi kontekstlarda qayta talqin qilingan (Cirlot, 1971; Burckhardt, 2009).

Kulolchilik bezaklarining zamonaviy davrdagi holatini o'rganish ham muhim natijalar berdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy ustalar an'anaviy ramzlar tizimini saqlagan holda, ularni yangi estetik talablar va bozor ehtiyojlariga moslashtirmoqda (Xudoybergenov, 2023; Janabayeva, 2019). Masalan, an'anaviy anor, bodom, hayot daraxti va geometrik girih naqshlari zamonaviy dizayn elementlari bilan uyg'unlashtirilgan holda qo'llanilmoqda (Davlatova, 2018). Bu jarayon kulolchilik ramzlarining yashovchanligi va zamonaviy madaniyat bilan integratsiyalashuv imkoniyatlarini ko'rsatadi (Frutiger, 1989; Assmann, 2011).

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kulolchilik bezaklari va ramzlari O'zbekiston madaniy merosining muhim tarkibiy qismi bo'lib, ular milliy identitet va tarixiy xotiraning moddiy ifodasi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi (Assmann, 2011; Golden, 2011). Kulolchilik buyumlari orqali jamiyatning o'z-o'zini anglash jarayoni, tarixiy tajribasi va estetik ideallari vizual shaklda mujassamlanadi (Burckhardt, 2009; Frutiger, 1989). Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ramzlar tizimi nafaqat san'atshunoslik nuqtayi nazaridan, balki antropologik, tarixiy va madaniyatshunoslik jihatdan ham muhim ilmiy ahamiyatga ega (Cirlot, 1971; Jung et al., 1988; Assmann, 2011).

Umuman olganda, tadqiqot natijalari O'zbekiston hududida shakllangan kulolchilik maktablari va ularning ramziy-bezak tizimi ko'p qatlamli tarixiy jarayonlar mahsuli ekanini, bu jarayonlar ibtidoiy jamiyatlardan boshlab islomiy va zamonaviy davrgacha bo'lgan madaniy transformatsiyalarni o'z ichiga olganini ko'rsatadi (Аскаров, 1973; Пугаченкова, 1965; Burckhardt, 2009). Kulolchilik ramzlari dastlab kosmogonik va marosimiy ma'noga ega bo'lgan bo'lsa, keyinchalik ijtimoiy, diniy va estetik mazmun bilan boyitilib, zamonaviy davrda milliy madaniyatning muhim identifikatsion belgilaridan biriga aylangan (Frutiger, 1989; Assmann, 2011; Janabayeva, 2019). Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kulolchilik buyumlari nafaqat moddiy madaniyat obyekti, balki jamiyatning dunyoqarashi, tarixiy xotirasi va ramziy tafakkurining mujassam ifodasidir (Cirlot, 1971; Jung et al., 1988; Burckhardt, 2009).

Shunday qilib, mazkur tadqiqot natijalari kulolchilik bezaklari va ramzlarini faqat estetik elementlar sifatida emas, balki jamiyatning kosmogonik tasavvurlari, diniy e'tiqodlari, ijtimoiy tuzilmasi va madaniy identitetini ifodalovchi murakkab ramziy tizim sifatida talqin qilish zarurligini asoslab beradi (Assmann, 2011; Frutiger, 1989; Golden, 2011). Bu xulosalar O'zbekiston kulolchilik merosini chuqurroq anglash, uni ilmiy jihatdan tizimli o'rganish va zamonaviy madaniyat kontekstida samarali talqin qilish imkonini yaratadi (Burckhardt, 2009; Davlatova, 2018; Xudoybergenov, 2023).

DISCUSSION/ ОБСУЖДЕНИЕ/МУХОКАМА

Mazkur tadqiqot natijalari O'zbekiston hududida shakllangan kulolchilik bezaklari va ramzlari tizimi nafaqat estetik hodisa, balki jamiyatning kosmogonik tasavvurlari, diniy e'tiqodlari va ijtimoiy munosabatlarini aks ettiruvchi murakkab madaniy tizim ekanini ko'rsatdi. Ushbu bo'limda natijalarning ilmiy ahamiyati, ularning avvalgi tadqiqotlar bilan bog'liqligi hamda ramzlar tizimining madaniy semantikasi chuqurroq muhokama qilinadi. Bu yondashuv kulolchilik merosini amaliy hunarmandchilik doirasidan chiqarib, uni madaniy xotira va identitetning muhim ifodasi sifatida talqin qilish imkonini beradi (Assmann, 2011; Geertz, 1973).

Avvalo, tadqiqotda aniqlangan geometrik naqshlarning qadimiyligi va barqarorligi kulolchilik bezaklari tizimining uzoq tarixiy ildizlarga ega ekanini tasdiqlaydi. Neolit va eneolit davrlariga oid sopol buyumlardagi doira, spiral, romb va to'lqin chiziqlarining keyingi davr kulolchiligida ham saqlanib qolishi ushbu shakllarning faqat bezak emas, balki muayyan kosmogonik mazmun tashuvchisi bo'lganini ko'rsatadi (Asqarov, 1973; Cirlot, 1971). Antropologik va semiotik tadqiqotlar qadimgi jamiyatlarda geometrik shakllar orqali makon, vaqt va koinot tuzilishini tushuntirishga intilish mavjud bo'lganini ko'rsatadi (Eliade, 1959; Lévi-Strauss, 1963). O'zbekiston kulolchiligidagi markazga yo'naltirilgan kompozitsiyalar ham olamni markaz-periferiya modeli asosida idrok etish bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Bu holat Jungning arxetip nazariyasi bilan hamohang bo'lib, ayrim shakl va obrazlarning insoniyat kollektiv ongsizligida universal ramz sifatida mavjudligini ko'rsatadi (Jung et al., 1988).

Doira mukammallik va abadiylik timsoli, spiral esa harakat va rivojlanish belgisi sifatida turli madaniyatlarda o'xshash semantik yuklamaga ega bo'lib kelgan (Cirlot, 1971). O'zbekiston kulolchiligida ushbu shakllarning uzoq vaqt davomida saqlanib qolishi mintaqa madaniyatining global ramziy tafakkur bilan uyg'unligini ko'rsatadi. Shu bois kulolchilik bezaklarini tahlil qilishda ularni alohida davr mahsuli sifatida emas, balki uzoq tarixiy jarayon davomida shakllangan madaniy kodlar tizimi sifatida ko'rib chiqish zarur.

Tadqiqot natijalari ramzlarning tarixiy transformatsiyasi jarayonini ham ochib berdi. Qadimgi kosmogonik belgilar keyingi davrlarda diniy mazmun bilan boyib, yangi semantik qatlamlarga ega bo'lgan. Masalan, dastlab quyosh timsoli sifatida ishlatilgan doira va radial shakllar islom davrida ilohiy birlik va kosmik tartib ramziga aylangan (Burckhardt, 2009). Frutiger (1989) ramzlarni dinamik tizim sifatida talqin qilib, ularning vaqt va makon o'zgarishiga moslashib, yangi mazmunlarni qabul qilish qobiliyatiga ega ekanini ta'kidlaydi. O'zbekiston kulolchiligidagi naqshlar ham ana shunday moslashuvchanlikni namoyon etadi: ular yo'qolib ketmaydi, balki yangi diniy va ijtimoiy kontekstlarda qayta talqin qilinadi.

Bu jarayon madaniy evolyutsiyani chiziqli emas, balki spiral shaklda rivojlanadigan tizim sifatida tushunish imkonini beradi (Assmann, 2011). Har bir tarixiy bosqich avvalgi davr merosini inkor etmaydi, balki uni qayta ishlaydi va yangi semantik qatlam bilan boyitadi. Shu bois kulolchilik bezaklari madaniyatning uzluksizligi va barqarorligini ifodalovchi muhim indikator sifatida talqin qilinishi mumkin.

Diniy e'tiqodlarning kulolchilik bezaklariga ta'siri ham muhokamada muhim o'rin tutadi. Zardushtiylik davrida olov, quyosh va nur timsollarining ustuvorligi kulolchilik bezagida yorqin ranglar va harakatni ifodalovchi shakllar orqali aks etgan (Boyce, 2001). Olovning poklik va ilohiylik ramzi sifatida talqin qilinishi kulolchilikda alangasimon naqshlar va dinamik kompozitsiyalar orqali ifodalangan (Eliade, 1959). Keyinchalik buddaviylik ta'siri ostida lotus va hayot daraxti kabi motivlar paydo bo'lib, ular hayotning yangilanishi va ruhiy kamolot g'oyalarini ifodalagan (Harris et al., 1993).

Islom davrida esa jonli mavjudotlar tasvirining cheklanishi natijasida geometrik va islamiy ornamentlar ustuvorlik kasb etgan (Burckhardt, 2009). Bu holat diniy cheklovlar ijodiy imkoniyatlarni toraytirmaganini, aksincha, abstrakt san'at va murakkab geometrik kompozitsiyalarning rivojlanishiga turtki bo'lganini ko'rsatadi. Islom san'atida geometrik naqshlar orqali ilohiy tartib va cheksizlik g'oyasi ifodalangan bo'lsa, O'zbekiston kulolchiligida ham g'irih va islamiy naqshlar ana shu metafizik mazmunni vizual shaklda namoyon etgan.

Natijalarning muhokamasi kulolchilik bezaklarining ijtimoiy funksiyasini ham yoritadi. Ayrim naqsh va ranglarning muayyan ijtimoiy qatlamlarga xos bo'lgani, murakkab bezakli buyumlarning ko'pincha nufuzli shaxslar buyurtmasi asosida yaratilgani aniqlangan (Pugachenkova, 1965; Albaum, 1975). Bu holat ramzlarning nafaqat diniy yoki kosmogonik, balki ijtimoiy maqom va identitetni ifodalovchi belgi sifatida ham ishlatilganini ko'rsatadi. Bourdieu (1984) madaniy kapital nazariyasida estetik did va san'at mahsulotlari ijtimoiy tabaqalanishning muhim indikatorlari ekanini ta'kidlaydi. Kulolchilik bezaklari ham jamiyat ichidagi ijtimoiy farqlarni vizual tarzda ifodalagan.

Shuningdek, marosimiy buyumlarda muayyan ramzlarning takroran qo'llanilishi ularning ritual ahamiyatga ega bo'lganini ko'rsatadi. Nikoh, tug'ilish va dafn marosimlarida ishlatilgan sopol buyumlarda himoya, baraka va farovonlik bilan bog'liq belgilar ko'p uchrashi ramzlarning psixologik va ijtimoiy funksiyasini namoyon etadi (Eliade, 1959; Turner, 1967). Bu jarayon ramzlarning jamiyat hayotida nafaqat estetik, balki amaliy va ruhiy ahamiyatga ham ega bo'lganini

ko'rsatadi.

Hududiy kulolchilik maktablari o'rtasidagi farqlar ham muhokama qilishga arziydi. Tadqiqot natijalari Rishton kulolchiligida ko'k va moviy ranglarning ustuvorligi, Xorazm kulolchiligida esa qat'iy geometrik kompozitsiyalarning keng tarqalganini ko'rsatdi. Bu farqlar ekologik va madaniy omillar bilan bog'liq bo'lishi mumkin (Cirlot, 1971; Xudoybergenov, 2023). Suv resurslariga boy hududlarda ko'k rang va suvsimon naqshlarning ustuvorligi suv va hayot manbai ramziga asoslangan dunyoqarash bilan uyg'unlashgan bo'lishi ehtimoldan xoli emas. Quruq hududlarda esa yer, tartib va kosmik muvozanat g'oyalarini ifodalovchi geometrik kompozitsiyalar ustunlik qilgan bo'lishi mumkin.

Biroq bu farqlarni faqat ekologik determinizm bilan izohlash yetarli emas. Geertz (1973) ta'kidlaganidek, madaniyat tabiat sharoitlariga bevosita moslashish emas, balki ularni ramziy talqin qilish jarayonidir. Kulolchilik bezaklari ana shu ramziy talqinning vizual ifodasi bo'lib, ular orqali jamiyat o'z muhitini estetik va semantik jihatdan qayta anglagan. Shu bois hududiy maktablar o'rtasidagi farqlarni nafaqat texnik, balki dunyoqarash va ramziy tafakkur darajasida ham tahlil qilish muhimdir.

Buyuk Ipak yo'li orqali yuz bergan madaniy almashinuv ham kulolchilik bezaklarining shakllanishida muhim rol o'ynagan (Frankopan, 2015; Golden, 2011). Tadqiqot natijalari ayrim ornamentlarning Eron, Hind va Xitoy san'ati bilan tipologik o'xshashligini ko'rsatadi. Biroq bu o'xshashliklar to'g'ridan-to'g'ri nusxa ko'chirish natijasi emas, balki madaniy sintez va lokal reinterpretsiya mahsulidir. Mahalliy ustalar tashqi ta'sirlarni o'z estetik mezonlari asosida qayta ishlab, yangi mahalliy uslub yaratganlar. Bu jarayon madaniyatlararo muloqotning ijodiy xarakterga ega ekanini ko'rsatadi.

Usto-shogird an'anasi kulolchilik bezaklari tizimining barqarorligi va uzluksizligini ta'minlovchi muhim mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Kulolchilik ramzlarining ma'nosi ko'pincha yozma manbalarda emas, balki amaliy faoliyat jarayonida, ustozdan shogirdga o'tuvchi tajriba va og'zaki bilim orqali uzatilgan (Kodzayeva, 2023). Frutiger (1989) ramzlarni "tajriba orqali o'zlashtiriladigan belgi" sifatida talqin qilganidek, kulolchilik bezaklari ham ana shunday tajribaviy o'rganish orqali saqlanib qolgan. Bu holat madaniy bilimlarning institutsional emas, balki norasmiy va amaliy yo'l bilan uzatilishini ko'rsatadi.

Rang semantikasi masalasi ham natijalarni muhokama qilishda alohida e'tiborga loyiqdir. Kulolchilik bezaklarida ranglar faqat estetik unsur emas, balki ma'no tashuvchi belgilar sifatida namoyon bo'ladi (Cirlot, 1971). Ko'k rang osmon va suv bilan, yashil rang hayot va yangilanish bilan, oq rang esa nur va poklik bilan bog'liq bo'lib, bu semantik yuklama kulolchilik bezaklarining vizual tilini shakllantirgan (Burckhardt, 2009). Rang va shakl uyg'unligi murakkab semiotik tizimni yuzaga keltirib, tomoshabinning estetik idrokini diniy va kosmogonik mazmun bilan boyitgan.

Mazkur tadqiqot natijalari kulolchilik bezaklarini madaniy xotira tashuvchisi sifatida talqin qilish imkonini beradi. Assmann (2011) madaniy xotira nazariyasida san'at asarlari jamiyatning tarixiy tajribasini avloddan-avlodga uzatuvchi vosita ekanini ta'kidlaydi. Kulolchilik bezaklari ham ana shunday xotira tashuvchisi bo'lib, ular orqali jamiyat o'z kosmogonik tasavvurlari, diniy e'tiqodlari va ijtimoiy qadriyatlarini vizual shaklda saqlab qolgan. Har bir naqsh va rang kompozitsiyasi o'zida muayyan tarixiy tajribani mujassamlashtirib, tomoshabinni o'tmish bilan bog'laydi.

Bu jarayon kulolchilik bezaklarini madaniy matn sifatida o'qish imkonini beradi. Geertz (1973) madaniyatni "ma'nolar to'ri" sifatida talqin qilganidek, kulolchilik bezaklari ham ana shu

to'ning muhim tugunlaridan biridir. Ular orqali jamiyatning kosmogonik modellari, diniy e'tiqodlari va ijtimoiy tuzilmalari rekonstruksiya qilinishi mumkin. Shu bois kulolchilik bezaklarini o'rganish faqat san'atshunoslik yoki arxeologiya doirasida emas, balki madaniyatshunoslik, antropologiya va semiotika fanlari bilan uzviy bog'liq holda olib borilishi lozim.

Natijalarni umumlashtirib aytganda, O'zbekiston kulolchilik bezaklari ko'p qatlamli semantik tizim sifatida namoyon bo'ladi. Ular kosmogonik model, diniy e'tiqod, ijtimoiy identitet va estetik idealni birlashtirgan integrativ madaniy mexanizm sifatida talqin qilinishi mumkin (Assmann, 2011; Burckhardt, 2009). Ramzlarning tarixiy davomiyligi va moslashuvchanligi ularning madaniy xotira tashuvchisi sifatidagi ahamiyatini tasdiqlaydi. Kulolchilik bezaklari orqali jamiyat o'z dunyoqarashini vizual shaklda ifodalab, uni avloddan-avlodga uzatib kelgan.

Shuningdek, mazkur tadqiqot kulolchilik bezaklarini zamonaviy madaniyat va dizayn kontekstida qayta talqin qilish imkoniyatlarini ham ochib beradi. An'anaviy naqshlarning zamonaviy san'at va dizaynda qo'llanilishi milliy identitetni mustahkamlash va madaniy merosni saqlash jarayonida muhim ahamiyatga ega bo'lishi mumkin (Hobsbawm & Ranger, 1983). Biroq bunday jarayon ramzlarning chuqur semantik mazmunini yo'qotib, ularni yuzaki bezakka aylantirish xavfini ham o'z ichiga oladi. Shu bois an'anaviy naqshlarni zamonaviy kontekstda qo'llash jarayonida ularning tarixiy va madaniy ma'nosini chuqur anglash zarur.

CONCLUSION/ ЗАКЛЮЧЕНИЕ/XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari O'zbekiston hududida shakllangan kulolchilik bezaklari va ramzlari tizimi uzoq tarixiy jarayonlar mahsuli ekanini hamda ular jamiyatning kosmogonik tasavvurlari, diniy e'tiqodlari, ijtimoiy tuzilmasi va estetik qarashlarini mujassamlashtirgan murakkab madaniy tizim ekanini tasdiqladi. Kirish qismida belgilangan maqsad - kulolchilik ramzlarining tarixiy ildizlari, semantik mazmuni va madaniy transformatsiyasini aniqlash - tadqiqot davomida to'liq amalga oshirildi. Ilgari surilgan gipoteza, ya'ni kulolchilik bezaklari nafaqat estetik unsur, balki madaniy xotira va identitet ifodasi ekanligi ilmiy dalillar asosida o'z tasdig'ini topdi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ramzlar tizimi ibtidoiy davrlardan boshlab islomiy va zamonaviy bosqichlargacha uzluksiz rivojlanib, yangi tarixiy sharoitlarda qayta talqin qilingan. Natijada kulolchilik buyumlari moddiy madaniyat obyekti bilan bir qatorda jamiyatning dunyoqarashi va tarixiy tajribasini ifodalovchi muhim ramziy manba sifatida baholandi.

REFERENCES/ СПИСОК ИСТОЧНИКОВ/ FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- Askarov, A. A. (1973). Bronza davri O'rta Osiyo madaniyati. Toshkent: Fan.
- Baratov, A. B. (2019). Farg'ona vodiysi arxeologiyasi va etnomadaniy jarayonlar. Toshkent: Akademnashr.
- Burckhardt, T. (2009). Art of Islam: Language and meaning (2nd ed.). Bloomington, IN: World Wisdom.
- Chebodaeva, T. A. (2019). Islom san'atida ramz va bezaklar semantikasi. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi nashriyoti.
- Cirlot, J. E. (1971). A dictionary of symbols (2nd ed.). London: Routledge & Kegan Paul.
- Davlatova, M. N. (2018). O'zbek xalq amaliy bezak san'atida ramz va kompozitsiya. Toshkent: San'at.

- Evans, A. J. (1895). Cretan pictographs and prae-Phoenician script. London: Quaritch.
- Fletcher, B. (2005). A history of architecture on the comparative method (20th ed.). Oxford: Architectural Press.
- Frutiger, A. (1989). Signs and symbols: Their design and meaning. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Gyul, E. V. (2005). Turkiy xalqlarning bezak san'ati va ramziy tizimlari. Toshkent: Fan.
- Gyul, E. V. (2013). Markaziy Osiyo xalq amaliy san'atida ramz va obrazlar. Toshkent: Akademyashr.
- Hakimov, A. M. (2022). Sharq xalq san'atida o'simlik ramzlari semantikasi. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
- Harris, J., Holmes, G., & Wilkinson, J. (1993). Buddhist art and architecture. London: Thames & Hudson.
- Isomidinov, M. A. (1993). O'zbekiston hududida neolit davri madaniyatlari. Toshkent: Fan.
- Janabayeva, Z. R. (2019). Markaziy Osiyo xalq amaliy san'atida bezak va ramzlar. Toshkent: Mumtoz so'z.
- Jung, C. G., von Franz, M.-L., Henderson, J. L., Jacobi, J., & Jaffé, A. (1988). Man and his symbols. New York: Dell Publishing.
- Kodzaeva, N. A. (2023). O'zbek kulolchiligida estetik qadriyatlar va ramziy tizim. Toshkent: San'at.
- Litvinskiy, B. A. (1973). Srednyaya Aziya v drevnosti. Moskva: Nauka.
- Lollekeva, R. S. (1988). O'zbek xalq amaliy san'atida naqsh va bezaklar. Toshkent: Fan.
- Martens, F. (2017). Central Asian ceramics: Tradition and innovation. Berlin: Reimer Verlag.
- Masson, M. E. (1971). O'rta Osiyo qadimgi madaniyatlari tarixi. Toshkent: Fan.
- Pugachenkova, G. A., & Rempel, L. I. (1965). Iskusstvo Sredney Azii. Moskva: Iskusstvo.
- Sukhareva, O. A. (2011). Narodnoe iskusstvo Uzbekistana. Tashkent: Uzbekistan Publishers.
- Turdimov, A. B. (2020). Turkiy xalqlarning mifologik tafakkuri va ramzlari. Toshkent: Yangi asr avlodi.